

4. Produksjonsfaktorer og produktivitet

Dette kapittelet gir en oversikt over faktorer som påvirker landets produksjonsevne i et langsiktig perspektiv. Tilgangen og kvaliteten på produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital bestemmer i stor grad de langsiktige vekstmulighetene til økonomien. I dette kapittelet ser vi nærmere på utviklingen i nasjonalformue, faktorproduktivitet og forskningsaktivitet. I tillegg rettes fokus spesielt mot utvikling i og utnytting av arbeidsstyrken.

4.1. Introduksjon

Konjunktursvingningene har betydning for arbeidsledighet og kapasitetsutnyttelse, og på kort sikt påvirker de også størrelsen på økonomien. I et lengre perspektiv er det imidlertid den langsiktige veksten som er avgjørende for et lands konsummuligheter. Økonomisk vekst bestemmes av tilgangen på innsatsfaktorer som gjør produksjon mulig, og evnen til å omsette disse i varer og tjenester. Langsiktig økonomisk vekst tilskrives dermed økning - både i mengde og kvalitet - av de to innsatsfaktorene arbeidskraft og kapital, samt produktivetsvekst. Tilgang på kvalifisert arbeidskraft bestemmes hovedsakelig av befolkningsutviklingen, yrkesdeltakelsen og kompetansenivået blant de som deltar i arbeidslivet, herunder pensjonsalder og andre forhold som kan føre til begrensninger i arbeidstilbudet. Tilgangen på kapital vil avhenge av realinvesteringer over tid, som igjen avhenger av avkastningen på realinvesteringer i forhold til avkastningen på alternative plasseringer av sparing. Produktivetsvekst følger av teknisk framgang og organisatoriske forbedringer som gjør at vi får flere varer og tjenester fra en gitt mengde innsatsfaktorer. Teknisk fremgang drives blant annet av forskning og utvikling, gjennom utvikling og forbedring av både produkter og produksjonsprosesser.

4.2. Nasjonalformuen

Formuesverdien av hver enkelt ressurs danner et bilde av hvor viktige de ulike ressursene er for vår velferd. Vi deler landets ressurser inn i fem hovedgrupper. For det første har vi de fornybare naturressursene; jordbruksareal, skog, fiske og fangst, fiskeoppdrett og vannkraft. Videre har vi de ikke-fornybare naturressursene; i hovedsak olje og gass. Til slutt har vi humankapital og produsert kapital. Humankapitalen uttrykker arbeidskraftens bidrag til verdiskapningen, og spesielt kunnskapen arbeidskraften til enhver tid besitter, mens produsert kapital omfatter maskiner, bygninger, verktøy etc. Til slutt har vi rene finansielle beholdninger som for eksempel Statens pensjonsfond utland (SPU), samt gjeld som Norge har til utlandet.

Beregninger viser at humankapitalen utgjør 73 prosent, og er dermed den klart største delen av nasjonalformuen ved utgangen av 2009, se tabell 4.1. Norge skiller seg i så måte ikke nevneverdig fra andre industriland. Mens betydningen av humankapitalen har vært stabil, er betydningen av de gjenværende olje- og gassressursene synkende. Olje- og gassressursene utgjorde

Tabell 4.1. **Utviklingen i sammensetningen av nasjonalformuen. Verdiandeler. Prosent**

Bidrag fra:	1989	1999	2009
Fornybare naturressurser	-5	-2	0
Nettofordringer til utlandet	0	1	4
Produsert kapital	13	11	12
Olje og gass	19	17	12
Humankapital	73	73	73

ca. 19 prosent av nasjonalformuen for 20 år siden, og utgjør ca. 12 prosent nå. Denne andelen er riktignok usikker og vil blant annet variere med forventningene om fremtidige olje- og gasspriser. Tendensen er likevel at etter hvert som olje- og gassressursene tømmes, vil verdien av de gjenværende reservene utgjøre en synkende andel av totalformuen. Samtidig har andelen nettofordringer til utlandet, som SPU er en del av, økt. Nettofordringene utgjør 4 prosent av nasjonalformuen ved utgangen av 2009.

De fornybare naturressursene bidrar ubetydelig til nasjonalformuen. Både for 20 og 10 år siden var bidraget negativt, noe som i all hovedsak skyldtes stor innsats av arbeidskraft og kapital, og de store subsidiene i jordbruket sett i forhold til den direkte målbare verdiskapningen (bruttoproduktet).

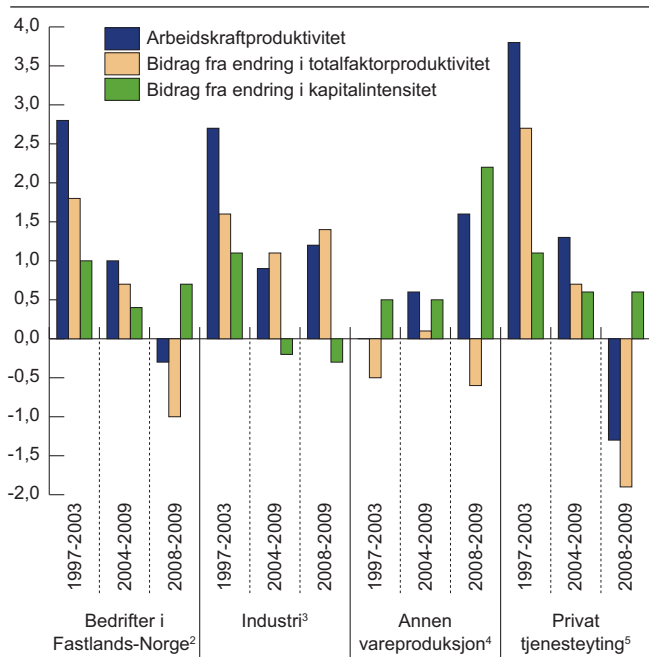
Bidraget fra jordbruket har blitt mindre negativt over perioden. Samtidig har betydningen av vannkraften blitt større de senere årene. Likevel er det samlede bidraget fra de fornybare naturressursene heller ikke positivt i 2009.

4.3. Produktivitet

Produktivetsvekst

Med produktivetsvekst menes veksten i produksjonen per enhet av de ressursene som er satt inn i produksjonen. Det enkleste og mest brukte produktivetsbegrepet er arbeidskraftproduktivitet, som måler veksten i produksjon per timeverk. Et annet mye brukt produktivetsbegrep er "totalfaktorproduktivitet" (TFP). Mens arbeidskraftproduktiviteten kan økes ved at arbeidskraften utstyres med mer realkapital og/eller andre innsatsfaktorer, defineres veksten i TFP som den del av produksjonsveksten som ikke kan tilskrives økning i en eller flere innsatsfaktorer, som for eksempel arbeid, kapital og produktinnsats. TFP-vekst måles tilnærmet

Figur 4.1. **Dekomponering av vekst i arbeidskraftproduktivet (bruttoprodukt per timeverk) i perioden 1997-2009¹. Gjennomsnittlig årlig vekstrate. Prosent**

¹ Dataene for 2008 og 2009 er foreløpige.

² Utenom bolig, bank og forsikring og oljeraffinerer.

³ Utenom oljeraffinerer.

⁴ Primærnæringer, bergverksdrift, vann- og kraftforsyning og bygg og anlegg.

⁵ Utenom bolig, bank og forsikring.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

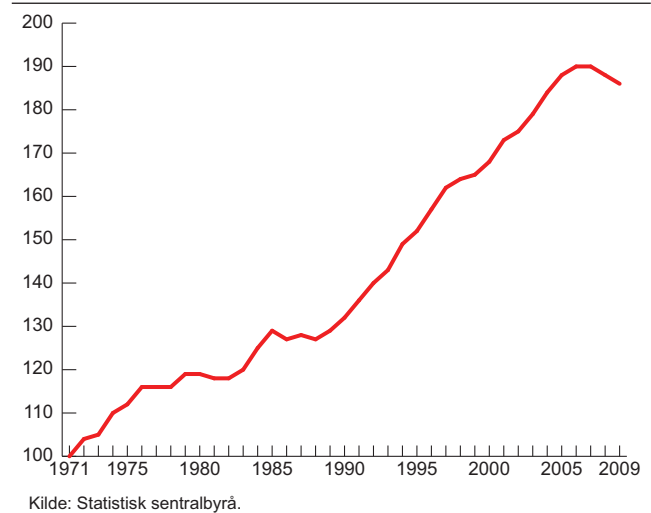
som produksjonsveksten minus veksten i målt ressursinnsats. Jo mer detaljert en kan spesifisere og måle produksjon og ressursinnsats, desto bedre vil denne typen beregninger måle TFP-veksten.

I praksis vil produktivitsveksten påvirkes av konjunkturbevegelsene. Det skyldes blant annet at det ikke er lønnsomt for bedriftene å variere kapitalutstyr og sysselsetting like raskt og like mye som svingningene i salg og produksjon. Det er viktig å ta hensyn til slike konjunkturbevegelser. I figur 4.1 har en valgt en periodeinndeling slik at produktivitsveksten i de ulike periodene i mindre grad skal påvirkes av konjunktursvingningene. For å kontrollere for mulige konjunktursvingninger fra 2008 til 2009, ser vi også på tall for 2009 separat.

Hovedtrekk for Fastlands-Norge

Foreløpige tall for 2009 viser at arbeidskraftproduktivet for bedrifter i Fastlands-Norge falt med 0,3 prosent fra 2008 til 2009, i sterk kontrast til en gjennomsnittlig årlig vekst på 2,8 prosent fra 1997 til 2003 og 1,0 prosent fra 2004 til 2009. Dette kan ha sammenheng med at sysselsettingen har sunket relativt lite, til tross for den økonomiske nedgangskonjunktoren. Bedriftene kan tenkes å holde på ansatte på tross av dårlig inntjening, i påvente av at konjunktorene snur. Endringer i kapitalintensiteten gir et bidrag til arbeidskraftproduktivitsveksten om lag som i de foregående årene. Tilgang på mer kapital bidrar isolert sett til mer produktiv arbeidskraft, men dette mer enn motsvares av en svært svak utvikling i TFP. Figur 4.2 viser at TFP

Figur 4.2 **Utvikling av totalfaktorproduktivet. Bedrifter i Fastlands-Norge. 1971=100**

nesten har blitt doblet siden begynnelsen av 1970-tallet, svarende til en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,7 prosent over perioden 1971 til 2009. Særlig fra 1990 til den foreløpige toppen i 2006 var veksten stabil og sterk. I denne perioden var det positiv TFP-vekst hvert år, med en gjennomsnittlig årlig rate på 2,3 prosent. Over dette tidsrommet er TFP den klart viktigste drivkraften til veksten i arbeidskraftproduktivet. Etter tre år med negativ utvikling er imidlertid TFP nå 2,1 prosent lavere enn toppnivået fra 2006.

Næringsvise forskjeller

Det er markerte forskjeller i arbeidskraftproduktivitsutviklingen mellom næringer. Fra 2008 til 2009 har arbeidskraftproduktivet steget 1,2 prosent i industrien og 1,6 prosent i annen vareproduksjon, men dette mer enn motsvares av et fall på 1,3 prosent i privat tjenesteyting. I et lengre tidsperspektiv er det derimot privat tjenesteyting som har hatt den sterkeste veksten i arbeidskraftproduktivet. Dette gjelder både periodene 1997-2003 og 2004-2009. Industrien har hatt en lavere produktivitsvekst, mens veksten har vært svært lav innen annen vareproduksjon.

Bidragene til veksten i arbeidskraftproduktivet fordeler seg også forskjellig på de ulike kildene for de ulike næringene. I industrien har det vært en relativt stabil utvikling i TFP, også fra 2008 til 2009. Dette er hovedkilden til produktivitsveksten, selv om økt kapitalintensitet også bidro fra 1997 til 2003. Innen annen vareproduksjon har TFP bidratt negativt eller svært svakt positivt, og omtrent utlignet et svakt positivt bidrag fra kapitalintensitet. Fra 2008 til 2009 er imidlertid (det positive) bidraget fra endret kapitalintensitet vesentlig større enn (det negative) bidraget fra TFP, slik at arbeidskraftproduktivet har økt. Innen privat tjenesteyting har endret kapitalintensitet bidratt relativt stabilt til produktivitsvekst. Utviklingen i TFP gir imidlertid større utslag, både for veksten i arbeidskraftproduktivet over lengre tid, og for nedgangen fra 2008 til 2009.

Tabell 4.2. Arbeidskraftproduktivitets- og BNP-vekst¹

Land	Arbeidskraftproduktivitet		Bruttonasjonalprodukt	
	1995-2000	2001-2008	1995-2000	2001-2008
Island	2,2	2,8	4,8	4,0
Finland	2,8	1,9	4,7	2,8
Sverige	2,4	2,0	3,3	2,6
Norge	2,3	0,7	3,6	2,3
Danmark	1,1	0,5	2,8	1,4
OECD	2,3	1,7	3,3	2,3
EU15	1,8	1,1	2,9	1,8
Andre land:				
Slovakia	4,8	5,2	3,3	6,4
Polen	6,0	2,9	5,3	4,5
Tsjekkia	2,0	3,6	1,5	4,4
Slovenia	4,6	3,4	4,3	4,4
Korea	4,6	4,6	4,3	4,3
Ungarn	2,4	2,4	3,8	3,2
Australia	2,5	1,0	3,8	3,1
New Zealand	1,5	1,1	2,6	2,8
Canada	2,2	0,7	4,0	2,4
USA	2,3	1,9	4,3	2,3
Japan	2,1	1,9	1,0	1,4

¹ Gjennomsnittlige prosentvise årlige vekstrater. Rangering etter BNP-vekst i 2001-2008.

Kilde: www.oecd.org/statistics/productivity/

Internasjonale sammenligninger

Den gjennomsnittlige årlige veksten i arbeidskraftproduktiviteten for OECD-landene sett under ett var henholdsvis 2,3 og 1,7 prosent i periodene 1995-2000 og 2001-2008, se tabell 4.2. I perioden 1995-2000 lå OECDs anslag på veksten i den norske arbeidskraftproduktiviteten på linje med gjennomsnittsveksten i OECD-landene og veksten i blant annet Sverige, Island, USA, Canada og Japan. Etter 2000 har arbeidskraftproduktiviteten vokst saktere i de fleste land, og veksten har vært spesielt svak i Norge, omtrent 1,3 prosentpoeng lavere enn i Sverige og Finland. Island hadde i denne perioden den høyeste veksten i arbeidskraftproduktivitet blant de skandinaviske og vesteuropeiske landene. Siden 2000 har arbeidskraftproduktiviteten vokst særlig raskt i Korea og i en del østeuropeiske land (Slovakia, Tsjekkia, Slovenia). Blant andre land med særlig svak vekst i arbeidskraftproduktiviteten etter 2000 (dvs. med årlig vekst i arbeidskraftproduktiviteten på 1 prosent eller mindre) finner man Canada og Australia. Gjennomsnittsvekstraten for EU15-landene lå i disse periodene på henholdsvis 1,8 og 1,1 prosent.

Når det gjelder BNP-vekst lå veksten i Norge (henholdsvis 3,6 og 2,3 prosent) svakt over OECD-gjennomsnittet i begge perioder (henholdsvis 3,3 og 2,3 prosent) og godt over gjennomsnittsvekstraten for EU15-landene (henholdsvis 2,9 og 1,8 prosent), men lavere enn veksten i Island og Finland. Veksten i BNP følger samme utvikling som veksten i arbeidskraftproduktivitet over disse periodene, med lavere vekst etter 2000 for de fleste vesteuropeiske land og høyere vekst for asiatiske og østeuropeiske land.

Tabell 4.3. Dekomponering av BNP-vekst i OECD området, 2001-2007¹. Gjennomsnittlig årlig vekstrate. Prosent

Land	Arbeidskraft	IKT-kapital	Annen kapital	TFP-vekst	BNP-vekst
Australia	1,5	0,5	0,9	0,3	3,2
Østerrike	0,2	0,0	0,0	1,0	1,2
Canada	1,3	0,4	0,6	0,4	2,7
Danmark	-0,2	0,6	0,4	0,6	1,4
Finland	0,4	0,4	0,1	1,5	2,4
Frankrike	0,1	0,0	0,1	0,2	0,4
Tyskland	-0,1	0,2	0,2	1,0	1,2
Irland	1,9	0,2	1,1	2,1	5,3
Italia	0,7	0,3	0,7	-0,7	1,0
Japan	-0,2	0,4	-0,1	1,7	1,8
Nederland	0,0	0,4	0,1	0,7	1,2
New Zealand	1,7	0,5	0,9	0,3	3,4
Portugal	-0,3	0,3	0,3	0,3	0,6
Spania	1,9	0,3	0,9	0,1	3,2
Sverige	-0,1	0,4	0,2	2,6	3,1
Sveits	0,6	0,3	0,2	0,7	1,8
Storbritannia	0,3	0,6	0,3	1,2	2,4
USA	0,5	0,4	0,3	1,3	2,5

¹ 2001-2005 for Østerrike, Danmark, Finland, Nederland, Portugal og Storbritannia; 2001-2006 for New Zealand, Spania, Sverige og Sveits.

Kilde: www.oecd.org/statistics/productivity/

Når det gjelder internasjonal vekst i BNP og produktivitet etter 2000, sto Irland fortsatt i en særstilling blant OECD-landene, se tabell 4.3.¹ Dette har vanligvis vært forklart med at produktivetsnivået var lavt før veksten startet, og at multinasjonale selskaper i utstrakt grad har lokalisert produksjon i Irland. Dermed er ressurser blitt overført fra jordbruk og andre sektorer med relativt lav produktivitet til næringer hvor avkastningen av ressursinnsatsen er høyere. Av en gjennomsnittlig årlig BNP-vekst på 5,3 prosent i 2001-2007, kan 2,1 prosentpoeng tilskrives TFP-vekst og 1,9 prosentpoeng tilskrives arbeidsinnsats. Ellers har TFP-veksten etter 2000 vært høy i Sverige, Japan, og Finland. Arbeidskraftens bidrag til BNP-vekst var høyest i Irland, Spania, New Zealand og Australia; bidraget fra IKT-kapital var høyest i Danmark, Storbritannia og New Zealand og fra en annen kapital i Irland, Spania, Australia og New Zealand. OECD beregner ikke dekomponering av BNP-vekst på innsatsfaktorer for Norge.

4.4. FoU og nyskaping i norsk næringsliv

Forskning og utvikling

Utgiftene til forskning og utvikling (FoU) i Norge var på 41,2 milliarder kroner i 2008, se tabell 4.4. Dette er 3,8 milliarder kroner mer enn i 2007. Målt i faste priser er økningen på 5 prosent. Veksten er imidlertid lavere enn året før; økningen fra 2006 til 2007 var vel 9 prosent i faste priser. Av sektorene var det instituttsektoren som økte mest i 2008 med en realvekst på 7 prosent fra 2007. Instituttsektorens andel av samlet FoU var nær 23 prosent. Næringslivet, som stod for 46

¹ I følge tall fra OECD ledet Irland blant OECD-land helt fra midten av 1980-tallet, når det gjaldt BNP- og TFP-vekst.

Tabell 4.4. FoU-utgifter og FoU-personale i utvalgte EU- og OECD-land

	Totale FoU-utgifter som andel av BNP			Totale FoU-utgifter, gjennomsnittlig årlig prosentvis vekst	Næringslivets FoU-utgifter som andel av BNP	FoU-personale som andel av arbeidsstyrken		
	2005	2007	2008			2005	2007	2008
Belgia	1,83	1,90	1,92	5,3	1,32	1,16	1,22	1,23
Danmark	2,46	2,56	2,73	7,1	1,91	1,50	1,61	1,63
Tyskland	2,49	2,53	2,63	5,7	1,84	1,15	1,21	1,23
Irland	1,25	1,28	1,43	6,1	0,93	0,82	0,82	0,87
Spania	1,12	1,27	1,35	11,1	0,74	0,84	0,91	0,94
Frankrike	2,10	2,04	2,02	2,2	1,27	1,27	1,33	1,33
Italia	1,09	1,18	1,18	5,3	0,60	0,72	0,84	0,94
Nederland	1,79	1,71	1,63	1,6	0,89	1,04	1,01	1,00
Østerrike	2,45	2,54	2,67	7,5	1,88	1,17	1,26	1,35
Finland	3,48	3,47	3,72	7,4	2,76	2,19	2,10	2,10
Sverige	3,60	3,61	3,75	4,4	2,78	1,65	1,59	1,58
Storbritannia	1,73	1,82	1,88	1,9	1,21	1,08	1,14	1,15
Island	2,77	2,70	2,65	-11,3	1,45	1,97	1,66	1,71
Norge - BNP totalt	1,52	1,64	1,62	9,6	0,87	1,28	1,36	1,38
BNP Fastlands-Norge	2,40	2,55	2,63
USA	2,56	2,62	2,62 ¹	..	1,88 ¹
Japan	3,32	3,44	3,44 ¹	..	2,68 ¹	1,39	1,40	1,40 ¹
OECD	2,21	2,28	2,28 ¹	..	1,58 ¹
EU27 ²	1,82	1,85	1,90	5,1	1,21	0,94	1,00	1,03
EU15 ³	1,89	1,93	1,99	..	1,28	1,06	1,12	1,15

¹ 2007.² Inkl. EU-utvidelsen i 2004.³ Inkl. EU-utvidelsen i 1995.

Kilde: Eurostat, OECD, Statistisk sentralbyrå.

prosent av samlet FoU, hadde en realvekst på 4 prosent, Universitets- og høyskolesektoren hadde en realvekst på i underkant av 5 prosent og bidro med vel 31 prosent til samlet FoU.

FoU-utgiftenes andel av bruttonasjonalproduktet (BNP) gikk noe ned, fra 1,65 prosent i 2007 til 1,62 prosent i 2008. Bortsett fra i 2007 har BNP-andelen vært svakt nedadgående de siste årene. Nedgangen i BNP-andel skyldes i stor grad sterk verdiøkning for olje- og gassvirksomheten. I «Forskningsmeldingen» som ble lagt fram i 2009 (St.meld. nr. 30 (2008-2009):Klima for forskning) er det fortsatt et uttrykt politisk mål at FoU skal utgjøre 3 prosent av BNP. Tidligere var dette målet tidfestet til 2010, men blir nå oppgitt som et langsiktig mål uten spesifisert tidshorisont. 3-prosentmålet suppleres imidlertid med andre indikatorer, blant annet FoU-innsats knyttet til BNP Fastlands-Norge.

FoU-utgiftene som andel av BNP Fastlands-Norge, har økt siden 2005 og var på 2,6 prosent i 2008. Det betyr at veksten i FoU-utgifter har vært sterkere enn veksten i BNP Fastlands-Norge, men svakere enn veksten for BNP samlet. Til sammenligning viser foreløpige tall at både Sverige og Finland brukte 3,5 prosent og Danmark 2,7 prosent av BNP på forskning og utvikling i 2008. Foreløpige tall for EU15-landene viser at gjennomsnittet i 2008 var på 2,0 prosent. I likhet med Norge har EU15-landene og de andre nordiske landene hatt svak utvikling i FoU-utgiftene som andel av BNP de siste årene. EU15-landene samlet og de andre nordiske

landene har imidlertid økt sin FoU-andel fra 2007 til 2008. Dette skyldes delvis en realnedgang i BNP som tilfellet var for Danmark og Sverige fra 2007 til 2008. Norge har høyest vekst i FoU-utgifter, men har også hatt best utvikling i BNP.

En annen indikator for internasjonal sammenlikning er FoU-personell som andel av arbeidsstyrken, se tabell 4.4. Norge ligger da klart høyere enn EU15, men noe lavere enn de øvrige nordiske landene.

Det er tradisjonelt næringslivets FoU-aktivitet som er lav i Norge sammenliknet med andre land. En grunn til dette er ulik næringsstruktur. Norge har relativ lav produksjon i næringer med typisk høy FoU-intensitet, som for eksempel elektronisk utstyr og transportmidler. Næringslivet brukte 19 milliarder kroner på egenutført FoU i 2008. Dette var en økning på 1,6 milliarder kroner, eller 9,2 prosent nominelt, sammenliknet med 2007. Oppgangen var klart høyere enn i EU, som samlet hadde en økning på 3 prosent. I Norden var veksten for Danmark, Sverige og Finland på henholdsvis 10, 8 og 3 prosent fra 2007 til 2008. Utførte FoU-årsverk i næringslivet økte med 7,7 prosent, fra 15 305 årsverk i 2007 til 16 480 årsverk i 2008.

Moderat negativ virkning av finanskrisen

Næringslivet sett under ett forventer at FoU-aktiviteten blir uendret i 2009 sammenliknet med 2008. Dette er basert på foretakenes anslag for FoU-utgifter og FoU-årsverk gitt i 2. kvartal 2009. Det er verdt å merke seg

at anslagene de siste årene har vært noe lavere enn de faktiske tallene. Foretakenes anslag for FoU-aktiviteten tyder på en moderat, negativ virkning av finanskrisen som satte inn høsten 2008. Anslaget antyder at det ser ut til å skje en stabilisering i 2009 etter en kraftig vekst i perioden 2005-2008.

To tredjedeler av foretakene i den årlige FoU-undersøkelsen rapporterte at finanskrisen ikke vil ha noen innvirkning på FoU-aktiviteten. Disse foretakene mente at de vil bruke om lag de samme ressursene på FoU i 2009 som opprinnelig planlagt. De øvrige foretakene rapporterte derimot at finanskrisen vil ha konsekvenser for deres FoU-aktivitet. 29 prosent av foretakene svarte at finanskrisen bidrar til at de bruker mindre ressurser på FoU enn planlagt i 2009, mens 6 prosent svarte at finanskrisen bidrar til at de bruker mer FoU-ressurser enn de ellers ville gjort.

Finanskrisen ser ut til å berøre industrien sterkere enn tjenesteytende næringer. I industrien svarte én tredel av foretakene at finanskrisen har bidratt til at de bruker mindre ressurser på FoU enn planlagt. Blant foretakene i tjenestenæringene var det derimot kun én firedel som oppga at de var negativt berørt. I tillegg indikerer anslagene for FoU-utgifter i 2009 en nedgang for industrien og en økning for tjenestenæringene.

Søknader til ordningen med skattefradrag for FoU (SkatteFUNN) viser ingen tegn til lavere aktivitet i 2009. Budsjetterte FoU-kostnader i godkjente SkatteFUNN-prosjekter for 2009 viser kraftig økning fra 2008; 9,4 milliarder kroner mot 8,3 i 2008. Nye prosjekter godkjent i 2009 utgjør 4 milliarder kroner. En del av økningen skyldes trolig at beløpsgrensene er hevet for 2009. Som en del av krisepakken for næringslivet ble SkatteFUNN-ordningen styrket ved at grensen for fradraggrunnlaget ble hevet fra 4 til 5,5 millioner kroner for egenutført FoU og fra 8 til 11 millioner kroner for innkjøpt FoU. Antall aktive SkatteFUNN-prosjekter er svakt høyere i 2009; 3590 mot 3530 i 2008. Gjennomsnittlig størrelse på godkjente prosjekter har økt fra 2,3 milliarder kroner i 2008 til 2,6 milliarder kroner i 2009. SkatteFUNN gjelder for hele næringslivet, men i praksis brukes ordningen mest av små og mellomstore bedrifter.

Ingen økning i innovasjonsaktiviteten

Mer enn hvert fjerde norske foretak har introdusert produkt- eller prosessinnovasjoner (PP-innovasjoner) i perioden 2006-2008, viser tall fra innovasjonsundersøkelsen 2008. I likhet med tidligere undersøkelser preges resultatene av at graden av nyskaping varierer mellom ulike næringer og foretakenes størrelse. 21 prosent av foretakene introduserte produktinnovasjoner, mens 18 prosent introduserte nye prosesser. 11 prosent av foretakene var innovative på begge disse områdene. I tillegg rapporterer 7 prosent av foretakene at de har pågående innovasjonsprosesser eller har avbrutt slik aktivitet i løpet av perioden uten at det resulterte i innovasjon i foretaket.

Undersøkelsen for 2006-2008 innebærer en reduksjon av andelen PP-innovative enheter på 3 prosentpoeng i forhold til undersøkelsen for 2004-2006. Dette er imidlertid innenfor feilmarginene i undersøkelsen. Undersøkelsen for 2004-2006 viste også en svak nedgang, så totalt sett kan vi si at den langsiktige trenden er svakt negativ. Det er en nedgang i andelen produktinnovatører, mens andelen prosessinnovative foretak er uendret.

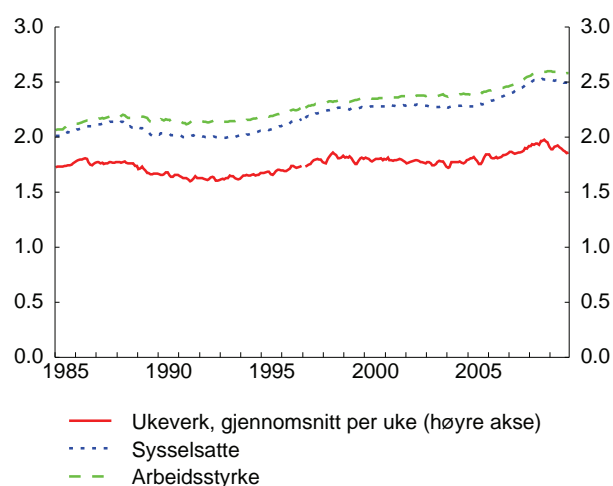
Innovasjonstilbøyeligheten i industrien øker klart med foretaksstørrelse. 73 prosent av de største industriforetakene er innovative sammenlignet med 25 prosent av de minste. Dette er et resultat som går igjen fra tidligere undersøkelser. Forskjellene etter størrelse er vesentlig mindre innenfor de tjenesteytende næringene og i andre næringer.

4.5. Arbeidsmarkedet

Arbeidsstyrken

Arbeidsstyrken i Norge besto i følge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i 2009 av 2 590 000 personer. Dette var ingen vesentlig endring fra 2008 – i hovedsak fordi en langsiktig økende trend stoppet opp som følge av konjunktursituasjonen. Fra 2006 til 2009 økte arbeidsstyrken med 5,9 prosent. Den viktigste årsaken til veksten i arbeidsstyrken var økning i antall personer i arbeidsdyktig alder, dels som følge av endringer i aldersfordelingen i befolkningen, endring i yrkesfrekvenser og nettoinnvandring. Det har også vært en økning i antall sysselsatte på korttidsopphold. I 4. kvartal 2008 var det 77 000 sysselsatte på korttidsopphold i Norge, en økning på 20 prosent fra 2008. Fra 2005 til 2008 har antallet mer enn fordoblet seg. Anslag for 2009 indikerer at veksten har flatet ut, og at antall personer på korttidsopphold vil være omtrent på samme nivå som i 2008.

Figur 4.3. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk. Sesongjusterte og glattede månedstall. Millioner

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.5. Arbeidsstyrken etter alder og kjønn. 1 000 og i prosent av personer i alt i hver gruppe

	2007	2008	2009	2007	2008	2009
	1 000			Prosent		
I alt	2 507	2 591	2 590	72,8	73,9	72,8
15-19	139	158	142	44,8	49,9	44,3
20-24	213	222	221	75,6	76,6	73,8
25-29	249	260	261	85,4	86,7	85,6
30-39	608	613	610	88,7	89,8	89,8
40-54	854	877	888	87,3	88,2	87,7
55-66	416	430	438	65,5	65,5	65,1
67-74	27	30	30	10,5	11,3	11,1
Menn	1 323	1 370	1 366	76,0	77,1	75,6
15-19	68	79	68	42,6	48,5	41,3
20-24	110	116	116	76,4	78,7	75,9
25-29	132	136	137	88,8	88,5	88,4
30-39	321	324	322	92,3	93,2	92,8
40-54	450	462	468	90,5	91,0	90,4
55-66	226	232	237	70,3	70,8	69,7
67-74	17	19	18	14,0	14,7	14,1
Kvinner	1 183	1 222	1 224	69,5	70,7	69,8
15-19	71	79	74	47,0	51,4	47,5
20-24	103	106	105	74,8	74,5	71,6
25-29	117	124	124	81,9	84,8	82,8
30-39	286	289	288	84,9	86,2	86,7
40-54	404	415	420	84,0	85,4	85,0
55-66	191	198	201	60,5	60,3	60,4
67-74	10	11	12	7,4	8,2	8,4

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Arbeidsstyrken har også økt noe de siste årene som følge av økte yrkesfrekvenser. Fra 2008 til 2009 gikk imidlertid yrkesfrekvensene ned som følge av konjunkturedgangen. I følge AKU var yrkesdeltakelsen i alderen 15-74 år på 72,8 prosent i 2009, ned fra 73,9 prosent i 2008. Deltakelsen i yrkeslivet gikk ned i de fleste aldersgrupper, men mest for de unge i alderen 15-24 år. Samlet sett var yrkesdeltakelsen i 2009 tilbake på nivået i 2007, og ett prosentpoeng høyere enn i 2005. Nedgangen det siste året ser likevel ikke ut til å ha påvirket andelen yrkesaktive kvinner eldre enn 30 år. I forbindelse med IA-avtalens mål om å øke avgangsalderen i arbeidslivet er det også verdt å merke seg at yrkesdeltakelsen for de eldre ikke har økt de siste par årene, selv om det var en økning i flere år fram til 2007. Yrkesfrekvensene er noe høyere for menn enn for kvinner, med henholdsvis 75,6 og 69,8 prosent. Kjønnforskjellene i yrkesdeltakelse er størst i de eldre delene av arbeidsstyrken.

Sammensetningen av arbeidsstyrken i forhold til utdanningsnivå endrer seg også. Antall personer i arbeidsstyrken med høyere utdanning økte med 12 prosent i perioden 2006-2009, og i 2009 hadde 35 prosent av arbeidsstyrken fullført utdanning på universitets- og høyskolenivå. Også antall personer i arbeidsstyrken med kun fullført videregående utdanning viste en svak økning i perioden, mens antall personer uten videregående utdanning var stabilt, og dermed fallende som

Tabell 4.6. Arbeidsstyrken 15-74 år etter utdanningsnivå

	2006	2007	2008	2009	Endring 2006-2009
	1 000				Prosent
I alt	2 446	2 507	2 591	2 590	5,9
Ungdomsskole- nivå	532	549	558	535	0,6
Videregående nivå	1 101	1 095	1 142	1 142	3,7
Universitets- og høgskolenivå	796	846	880	894	12,3
Uoppgitt	17	16	12	20	17,6
	Prosent				Prosentpoeng
I alt	100	100	100	100	
Ungdomsskole- nivå	22	22	22	21	-1
Videregående nivå	45	44	44	44	-1
Universitets- og høgskolenivå	33	34	34	35	2
Uoppgitt	1	1	0	1	0

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

andel av en voksende arbeidsstyrke. Yrkesdeltakelsen øker med utdanningsnivået.

Yrkesdeltakelsen er høy i Norge sammenlignet med de fleste andre land, se tabell 4.7. Blant personer i alderen 15-64 år var yrkesdeltakelsen her i landet 80,2 prosent i 2008, mens den for OECD-landene samlet var 70,8 prosent. Nivået på yrkesdeltakelsen i Norge er om lag som i Sverige og Danmark. Norge skiller seg ut fra mange OECD-land med høy yrkesdeltakelse blant kvinner og eldre, men også her er vi ganske lik andre skandinaviske land.

Et annet trekk ved det norske arbeidsmarkedet er en høy andel deltidsarbeidende kvinner. I 2008 arbeidet 30,8 prosent av sysselsatte kvinner i Norge deltid (her definert som mindre enn 30 timer i uka), mot 25,3 prosent i OECD-landene samlet. Sammenlignet med Sverige og Finland har Norge et betydelig høyere innslag av deltidsarbeidende kvinner, men andelen er lavere enn i land som Nederland og Sveits, som har den høyeste andelen deltidsarbeidende kvinner innen OECD-området (OECD Employment Outlook 2009).

27,3 prosent av alle personer i alderen 15-74 år er utenfor arbeidsstyrken, det vil si verken sysselsatte eller arbeidsledige, men for eksempel under utdanning, hjemmearbeidende eller mottakere av ulike stønader, se tabell 4.8. Denne andelen har ligget rundt dette nivået siden tusenårsskiftet. Utviklingen har imidlertid vært noe forskjellig for kvinner og menn. For kvinner har andelen utenfor arbeidsstyrken gått ned med 1,7 prosentpoeng siden år 2000, mens den for menn har gått opp med 1,5 prosentpoeng (justert for brudd i tidsserien). Trenden har i mange år gått i retning av økt yrkesdeltakelse for kvinner, mens yrkesdeltakelsen for menn varierer mer med konjunktorene.

Tabell 4.7. Yrkesdeltaking, deltidsandel og arbeidsledighet i utvalgte OECD-land. 2008

	Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 15-64 år			Yrkesdeltakingsraten i befolkningen 55-64 år			Deltidssysselsatte i prosent av sysselsatte i alt	Arbeidsledighet i prosent av arbeidsstyrken
	I alt	Menn	Kvinner	I alt	Menn	Kvinner		
Norge	80,2	82,9	77,4	70,0	75,0	64,9	20,3	2,5
Danmark	80,9	84,6	77,3	59,2	65,8	52,8	18,0	3,4
Finland	76,7	79,4	74,0	59,7	60,5	59,0	11,5	6,4
Sverige	80,7	83,1	78,2	73,0	76,7	69,3	14,4	6,2
Frankrike	69,7	74,3	65,2	40,1	42,6	37,7	13,4	7,8
Italia	63,0	74,4	51,6	35,5	47,0	24,7	16,3	6,8
Nederland	78,4	84,2	72,6	52,7	62,7	42,5	36,1	2,8
Spania	73,7	83,0	64,1	49,2	65,1	34,2	11,1	11,4
Storbritannia	76,8	83,4	70,2	59,9	70,1	50,0	22,9	5,6
Tyskland	75,9	82,1	69,7	58,7	67,2	50,6	22,1	7,3
USA	75,3	81,4	69,3	64,5	70,4	59,1	12,2	5,8
Japan	73,8	85,2	62,2	68,8	85,1	53,1	19,6	4,0
EU15	72,5	79,7	65,3	49,9	59,1	41,1	18,3	7,1
OECD	70,8	80,5	61,3	55,9	67,0	45,4	15,5	6,0

Kilde: OECD Employment Outlook 2009: Statistical Annex.

Av de 970 000 som var utenfor arbeidsstyrken i 2009, se tabell 4.8, oppgav 348 000 å være førtidspensjonister eller arbeidsuføre, 233 000 alderspensjonister, 272 000 under utdanning, mens 50 000 var hjemmearbeidende. Disse tallene er basert på hva personene selv oppgir som sin hovedsakelige virksomhet ut fra svarkategorier som ikke er gjensidig utelukkende.

Som andel av befolkningen 15-74 år har de som oppga å være førtidspensjonister eller uføre økt fra 8,5 prosent i 2000 til 9,8 prosent i 2009. I tillegg kommer førtidspensjonister og uføre som er sysselsatt på deltid, og denne andelen har også økt noe over den samme perioden. Gruppen av personer under utdanning har økt fra 6,5 prosent i 2000 til 7,6 prosent i 2009. I tillegg er det en del som jobber ved siden av skolegangen eller studiene, og denne andelen har også økt noe over den samme perioden og utgjorde 4,5 prosent av befolkningen i 2009. Gruppen alderspensjonister (opp til 74 år) har gått ned fra 7,2 til 6,5 prosent. Andelen av disse som er yrkesaktive, er beskjedne, men har økt fra år 2000 til 2009. Gruppen hjemmearbeidende er blitt halvert i den samme perioden, og utgjør nå bare 1,4 prosent av befolkningen 15-74 år.

Mens AKU gir tall for befolkningen etter hovedsakelig aktivitet, gir Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) tallene på trygdemottakere i alt. Ved utgangen av desember 2009 var det 346 000 mottakere av uføreytelser, se tabell 4.9, som utgjør 11 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år. Denne andelen har ligget stabil siden 2006. 58 prosent av de uføre er kvinner. 14,4 prosent av de uføre mottar tidsbegrenset uførestønning, mens resten mottar uførepensjon. 20 prosent av de uføre hadde gradert ytelse. Det var videre 55 000 mottakere av rehabiliteringspenger og 58 000 mottakere av attføringspenger.

Tabell 4.8. Personer 15-74 år etter arbeidsstyrkestatus og hovedsakelig virksomhet

	2000	2008	2009	2000	2008	2009
	1 000			Prosent		
Personer i alt	3 201	3 505	3 559	100	100	100
Sysselsatte	2 269	2 524	2 508	70,9	72,0	70,5
Heltid	1 683	1 683	1 828	52,6	48,0	51,4
Deltid	579	674	673	18,1	19,2	18,9
Av dette:						
Under utdanning	127	165	160	4,0	4,7	4,5
Hjemmearbeidende	28	15	14	0,9	0,4	0,4
Førtidspensjonister/uføre	19	31	32	0,6	0,9	0,9
Alderspensjonister	8	14	15	0,2	0,4	0,4
Arbeidsledige	81	67	82	2,5	1,9	2,3
Personer utenfor arbeidsstyrken	852	914	970	26,6	26,1	27,3
Under utdanning	209	245	272	6,5	7,0	7,6
Hjemmearbeidende	95	49	50	3,0	1,4	1,4
Førtidspensjonister/uføre	272	330	348	8,5	9,4	9,8
Alderspensjonister	232	228	233	7,2	6,5	6,5
Annet	44	62	66	1,4	1,8	1,9

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

Ledighet og arbeidsmarkedstiltak

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) viser at arbeidsledigheten økte med 15 000 personer fra 2008 til 2009, se tabell 4.12. Knappt 40 prosent av de arbeidsledige er kvinner, og det er relativt sett flere menn enn kvinner som er blitt arbeidsledige det siste året. Sesongjusterte tall fra AKU viser at ledigheten økte noe i første del av 2009, men at den så stabiliserte seg. Den registrerte ledigheten hos NAV var 39,5 prosent høyere i desember 2009 enn i samme måned året før, se tabell 4.10. Det har i samme periode vært en reduksjon på 5 prosent i tallet på nye ledige stillinger og en mindre oppgang i beholdningen av ledige stillinger. I gjennomsnitt var 70 400 personer registrert som helt ledige hos NAV i 2009, en økning på om lag 27 900 i forhold til året før. Det var en oppgang i antall helt eller delvis permitterte på om lag 11 600 fra 2008 til 2009.

Boks 4.1. Arbeidsmarkedsstatistikken – noen forklaringer

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene. En nærmere redegjørelse for AKU finnes på <http://www.ssb.no/aku/om.html>

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppa 16-74 år

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie o.l. er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid siste fire uker, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuken.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervjuetidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltagelsen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppa som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Statistikk fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV)

Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) lager statistikk over arbeidsledige, tiltaksdeltakere og ledige stillinger, hovedsakelig basert på egne registre.

Arbeidssøkere: Summen av ordinære arbeidssøkere og yrkeshemmede.

Ordinære arbeidssøkere: Arbeidsføre personer som søker inntektsgivende arbeid hos NAV, og som er disponible for det arbeid som søkes. Hvorvidt en person er i arbeid eller ikke, er uten betydning.

Registrerte helt ledige: Ordinære arbeidssøkere som har vært uten inntektsgivende arbeid de siste to ukene. Skoleungdom og personer på arbeidsmarkedstiltak regnes ikke med til denne gruppen.

Langtidsledige: Registrerte helt ledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 26 uker eller mer inntil registreringstidspunktet.

Ordinære tiltaksdeltakere: Ordinære arbeidssøkere som på opptellingstidspunktet deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak, det vil si arbeidsmarkedstiltak utenom attføringstiltak.

Delvis sysselsatte: Ordinære arbeidssøkere som har hatt inntektsgivende arbeid i løpet av de to siste ukene, men som søker arbeid med lengre arbeidstid.

Yrkeshemmede: Arbeidssøkere som er på attføringstiltak eller som vurderes med sikte på yrkesmessig attføring.

Permitterte arbeidssøkere: Omfatter både helt og delvis permitterte (med innskrenket arbeidstid). Helt permitterte medregnes som helt ledige, mens delvis permitterte regnes som delvis sysselsatte.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte over året. Dette begrepet ligger nær opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk over hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

To mål på arbeidsledighet

Normalt har arbeidsledigheten ifølge AKU vært større enn antall registrerte helt ledige i statistikken fra NAV, fordi alle som har søkt arbeid ikke har registrert seg hos NAV og fordi en del av de som deltar på opplæringsstiltak klassifiseres som arbeidsledige i AKU. I motsatt retning trekker at en del av de registrerte helt ledige hos NAV ikke klassifiseres som arbeidsledige i AKU, enten fordi de ikke aktivt har forsøkt å skaffe seg arbeid de siste 4 uker, eller fordi de ikke er umiddelbart tilgjengelig for arbeid.

Arbeidsinnvandring i SSBs statistikker

Arbeidsinnvandringen fanges opp på ulike måter i SSBs sysselsettingsstatistikker:

Sysselsetting i NR: NR dekker all sysselsetting i innenlandske bedrifter, det vil si bedrifter som forventes å drive produksjon i Norge i minst 12 måneder, uavhengig av om den sysselsatte er registrert bosatt i Norge. Personer som kommer sammen med sin utenlandske bedrift på oppdrag som varer under 12 måneder, omtales som tjenesteytere, og inngår ikke i sysselsettingstallene i nasjonalregnskapet (produksjonen regnes som import).

Ordinær registerbasert sysselsettingsstatistikk og AKU: Disse statistikkene er basert på personer som er registrert bosatt i Norge ifølge Det sentrale folkeregisteret. Kriteriet er at man forventes å oppholde seg minst seks måneder i landet. De som er registrert bosatt i Norge og arbeider i utlandet kommer med i AKU, men ikke i den ordinære registerbaserte sysselsettingsstatistikken.

Sysselsatte på korttidsopphold: Denne registerbaserte spesialstatistikken omfatter kun personer som arbeider i Norge uten å være registrert bosatt ifølge Det sentrale folkeregisteret. Med dette menes at man forventes å oppholde seg mindre enn seks måneder i landet. Foreløpig omfatter ikke tallene selvstendig næringsdrivende og sjøfolk fra land utenfor EØS-området. Det antas at det er en betydelig underrapportering av særlig tjenesteytere til de aktuelle registrene.

Tabell 4.9. Personer 18-67 år som mottar ulike stønader fra NAV ved utgangen av desember 2009. Antall og i prosent av befolkningen

	I alt		Kvinner		Menn	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Uføreytelser	346 239	11,1	201 466	13,2	144 773	9,1
Uførepensjon	296 354	9,5	168 487	11,0	127 867	8,0
100 %	243 216	7,8	132 581	8,7	110 635	6,9
lavere enn 100 %	53 138	1,7	35 906	2,3	17 232	1,1
Tidsbegrenset uførestønad	49 885	1,6	32 979	2,2	16 906	1,1
100 %	35 310	1,1	22 272	1,5	13 038	0,8
lavere enn 100%	14 575	0,5	10 707	0,7	3 868	0,2
Rehabiliteringspenger	55 033	1,8	32 768	2,1	22 265	1,4
Attføringspenger	58 068	1,9

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

Tabell 4.10. Registrerte helt arbeidsledige og ledige stillinger

	Årsgjennomsnitt 2009	Desember 2009	Prosentvis endring fra 2008	
			Årsgjennomsnitt	Desember
Registrerte helt ledige	70 438	69 852	65,5	39,5
Herav helt permitterte	7 792	6 607	409,3	132,2
Delvis permitterte	6 388	6 638	518,4	277,8
Ordinære tiltaksdeltakere	15 901	20 761	46,4	73,2
Tilgang ledige stillinger ¹	21 692	12 467	-27,3	-5,5
Beholdning ledige stillinger ²	23 876	22 067	-10,1	4,9

¹ Tilgang på registrerte ledige stillinger i løpet av en måned.² Beholdning av ledige stillinger ved utgangen av måneden.

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

Figur 4.4 viser at den sterke bedringen på arbeidsmarkedet fra og med sommeren 2005, bremset opp i 2008. Mens den sesongjusterte arbeidsledigheten utgjorde 4,8 prosent sommeren 2005, falt den til 2,4 prosent sommeren 2007. Deretter økte den til 2,9 prosent i november 2008. I løpet av 2009 har arbeidsledigheten stabilisert seg på rundt 3,1 prosent. Arbeidsledigheten er betydelig lavere i Norge enn i de fleste andre OECD-land. I 2008 var ledighetsraten på 6,0 prosent i OECD-landene samlet, mens den var på 2,5 prosent i Norge, se tabell 4.7.

I henhold til AKU var det økning i andelen langtidsledige fra 2008 til 2009. Langtidsledighet er definert ved at den sammenhengende ledighetsperioden har vart over et halvt år, og dette gjaldt for en fjerdedel av de ledige i 2009. Det var en markant nedgang i andelen som hadde vært ledige i bare 1-4 uker, selv om det totalt sett ble 15 000 flere ledige.

For å kunne bli definert som arbeidsledig i AKU, må en oppfylle visse krav om søkeaktivitet og tilgjengelighet for arbeid. Ved hver måling er det en stor gruppe som ikke har inntektsgivende arbeid og som oppgir at de ønsker arbeid, men som likevel ikke blir definert som arbeidsledige, se tabell 4.12. Den lave søkeaktiviteten blir hovedsakelig forklart med skolegang/studier, svak helse, høy alder, personlige/familiemessige forhold,

Tabell 4.11. Personer på arbeidsmarkedstiltak

	2008	2009	Endring Prosent
	Personrettede ordinære arbeidsmarkedstiltak i alt	10 900	15 900
Lønnstilskudd	1 800	2 100	16,7
Opplæring	4 900	6 100	24,5
Arbeidspraksis	3 800	5 300	39,5
Andre tiltak	500	2 500	400

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV).

eller at det ikke finnes passende arbeid. Størrelsen på denne «reservearbeidsstyrken» ser ut til å svinge i takt med det generelle ledighetsnivået. Den har holdt seg på 16 prosent av dem utenfor arbeidsstyrken de to siste årene, det vil si rundt 150 000 personer.

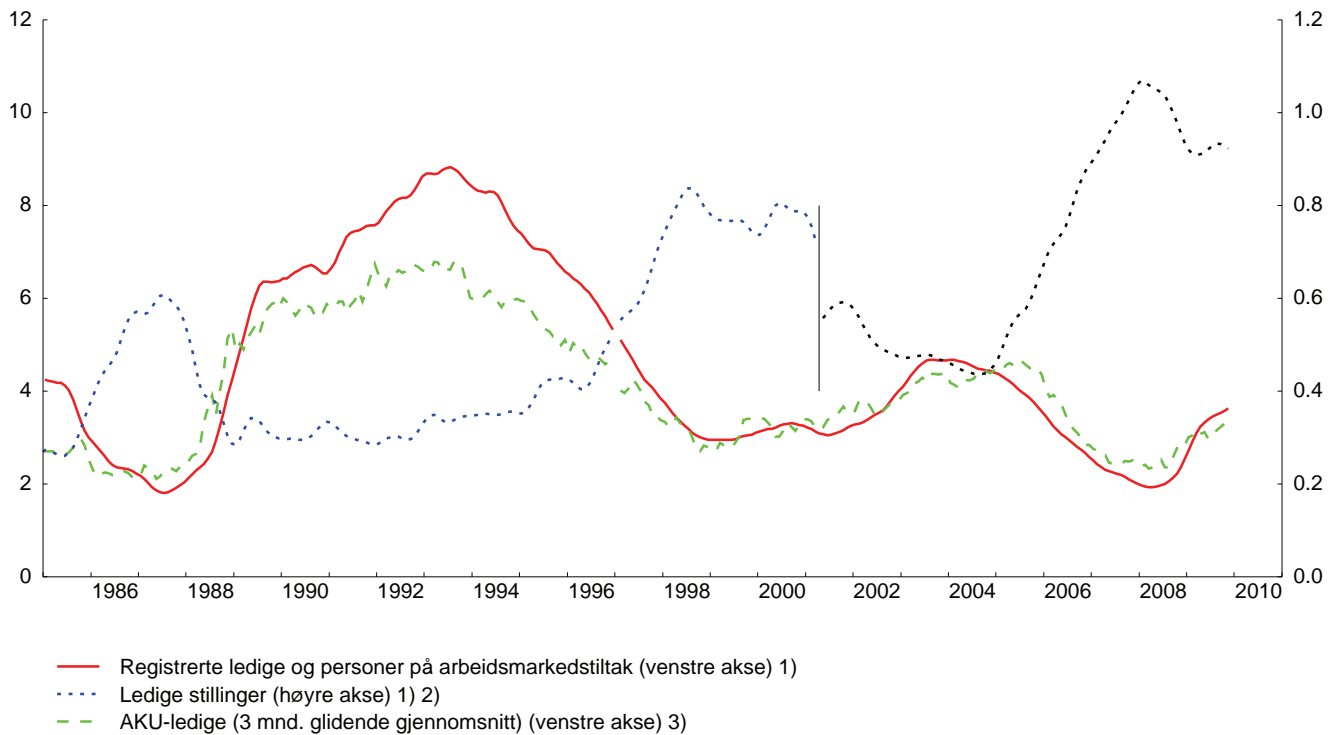
Gjennomsnittlig antall personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak (utenom yrkeshemmede) økte med 5 000 fra 2008 til 2009, se tabell 4.11. Økningen har kommet i samband med den svakere utviklingen på arbeidsmarkedet fra høsten 2008, og det var nær 8 800 flere på ordinære arbeidsmarkedstiltak i desember 2009 enn i samme måned i 2008. Fordelingen på ulike typer arbeidsmarkedstiltak viser ingen større endringer i forhold til året før, men over tid har andelen som er på opplæringstiltak og arbeidspraksis blitt redusert og er nå på i overkant av 70 prosent.

Undersyssetting

I AKU defineres undersyssetting som deltidssyssettsatte som søker mer arbeid og som kan ta på seg slikt arbeid innen én måned etter undersøkelsesuka. Tabell 4.12 viser at antall undersyssettsatte var på samme nivå i 2009 som i 2008. Om lag 9 prosent av de deltidssyssettsatte var undersyssettsatte i 2009.

Kvinner utgjorde tre fjerdedeler av de undersyssettsatte. De fleste undersyssettsatte arbeider i salgs- og serviceyrker, blant annet innen helse- og sosialomsorg. Her er det tilsvarende høye tall når det gjelder andelen kvinner som arbeider deltid.

Figur 4.4. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger. Sesongjustert og glattet, månedstall. Prosent av arbeidsstyrken

1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 1999.
 2) Brudd i statistikken for beholdning av ledige stillinger fom. mai 2001.
 3) Brudd i serien fra og med 2006.
 Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (NAV) og Statistisk sentralbyrå.

Mange undersysselsatte ønsker kun å jobbe noen få timer ekstra, og en del arbeidsledige har ønske om deltidsarbeid. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og tilbudet av ekstra arbeidstimer fra de undersysselsatte, får vi et tall på det urealiserte arbeidstilbudet målt i timer. Dette urealiserte arbeidstilbudet utgjorde 92 000 heltidsstillinger i 2009, en økning på 18 000 fra året før. Det urealiserte arbeidstilbudet tilsvarte i 2009 4,7 prosent av alle ukeverk som arbeidsstyrken tilbyr, mot 3,7 prosent i 2008.

Tall for helse- og sosialsektoren viser at en del undersysselsatte har en faktisk arbeidstid som i perioder overstiger avtalt arbeidstid (kilde: SSB-magasinet 13. februar 2006). Det betyr at noen mer eller mindre regelmessig får ønsket om flere timer oppfylt via ekstravakter, vikartimer eller liknende. Mange vil likevel ønske å få den ekstra arbeidstiden inn som en del av den avtalte tiden.

Tabell 4.12. Arbeidsledige, undersysselsatte og personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid. Personer og tilbud av ukeverk (37,5 timer). 1 000

	2008	2009	Endring Prosent
Arbeidsledige			
Personer	67	82	22,4
Ønsket antall ukeverk	53	70	32,1
Undersysselsatte			
Personer	59	60	1,7
Ønsket merarbeidstid i ukeverk	21	21	0,0
Tilbud av ukeverk i alt	74	92	24,3
Personer utenfor arbeidsstyrken			
Utenfor arbeidsstyrken i alt	914	970	6,1
Ønsker arbeid	149	154	3,4
Kan begynne innen en måned	70	77	10,0

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Temaboks 4.1. **Virkninger av bedriftsnedbemanning**

Hva skjer med lønnsnettverkere som opplever bedriftsnedbemanning, og påvirkes også deres ektefelle og barn av bedriftsnedbemanningen? Gjennom flere artikler er disse spørsmålene belyst ved hjelp av individdata fra SSB over hele befolkningen fra midten av 1990-tallet og fram til i dag.

Hovedfunn

Resultatene viser negative effekter av nedbemanning/bedriftsnedleggelse, både for den ansatte selv og hans/hennes familie. Personer som opplever nedleggelse blir for eksempel i større grad uføretrygdet og får lavere framtidig inntekt. For menn som opplever bedriftsnedleggelse, øker også sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd. Familien til mennene rammes også, bl.a. ved at sannsynligheten for skilsmisse øker og mennenes barn gjør det dårligere på skolen.

Disse effektene er ikke ubetydelige. Lønnsnettverkere som i 1995 jobber i en bedrift som nedlegger mellom 1995 og 2000, har 24 prosent høyere sannsynlighet for å komme på uføretrygd innen 2001, enn lønnsnettverkere i bedrifter som ikke nedbemannes. Sannsynligheten for å bli skilt øker med 11 prosent, mens sannsynligheten for å bli siktet for lovbrudd øker med 14 prosent for unge, ugifte menn. I gjennomsnitt får barna om lag én karakter dårligere resultat i ett av avgangsfagene i 10. klasse dersom far opplever nedleggelse.

Funnene tyder videre på at menn takler bedriftsnedleggelse dårligere enn kvinner. Vi finner eksempelvis at dersom kona mister jobben i forbindelse med bedriftsnedleggelse, så har det en tendens til å redusere sannsynligheten for skilsmisse og styrke barnas skoleprestasjoner. Det er påfallende at menn og kvinner påvirkes så ulikt av bedriftsnedleggelse.

Hvilke faktorer er viktige: Inntekt eller andre forhold?

Siden personer som opplever nedleggelse i gjennomsnitt får lavere framtidig inntekt enn personer som ikke opplever bedriftsnedbemanning, kan de negative konsekvensene av bedriftsnedleggelse skyldes inntektsfallet. Dersom bedriftsnedleggelsen medfører store økonomiske problemer for ekteparet, vil det kunne være en belastning i samlivet som kan øke sannsynligheten for skilsmisse. Men i så fall skulle vi for eksempel vente at par der kvinnen er hovedforsørger også rammes hardt når hun opplever nedleggelse. Det finner vi imidlertid ikke. Videre kan vi tenke oss at man søker å kompensere for den reduserte arbeidsinntekten ved å begå mer vinningskriminalitet. Men det er ikke vinningskriminaliteten som øker. Det er kriminalitet som tilsynelatende ikke medfører materielle gevinster, som voldsutøvelse, trafikkriminalitet og rusrelatert kriminalitet som går opp når arbeidsplassen legges ned.

Nyere studier fra andre land viser at menn opplever det å miste jobben som en større psykisk belastning enn hva kvinner gjør. Hvorfor det er slik vet man lite om, men ulike sosiologiske teorier kan bidra til å forklare hvorfor menn og kvinner opplever bedriftsnedleggelse så forskjellig. Mannen har mye av sitt sosiale nettverk og identitet knyttet til arbeidsplassen, mens kvinnen i større grad har andre arenaer utenfor arbeidslivet og derfor flere sosiale nettverk.

Viktige innvendinger

Det er en viktig innvending mot hovedresultatene at bedrifter som legger ned allerede før nedleggelsen kan ha hatt ansatte med større problemer; som for eksempel større tilbøyelighet til å bli uføre, bli skilt, begå kriminalitet, osv. I så fall har vi ikke vist en årsakssammenheng mellom det å miste jobben og disse problemene, bare at bedrifter som senere la ned hadde flere ansatte med slike potensielle problemer også forut for nedleggelsen. Analysene viser imidlertid at ansatte i bedrifter som legger ned ikke har overhyppighet av slike problemer før bedriftsnedleggelsen fant sted. Dette tyder på at det er nedleggelsen i seg selv som fører til økt tilbøyelighet til å bli ufør, skilt osv.

Metoden som benyttes er velegnet til å dokumentere årsakssammenhengen fra nedleggelse av arbeidsplassen til de ulike utfallene (uførhet, kriminalitet, skilsmisse, osv). Den er imidlertid ikke godt egnet til å si hvorfor nedleggelse medfører slike belastninger.

Å bli utsatt for bedriftsnedleggelse rammer naturligvis også ulike personer ulikt. De fleste håndterer nedleggelsen uten store målbare belastninger, mens de som rammes hardt tilhører en mindre gruppe.

Referanser

- Rege M., K. Telle and M. Votruba (2009): The Effect of Plant Downsizing on Disability Pension Utilization, *Journal of the European Economic Association*, 7 (4), 754-785.
- Rege, M., T. Skardhamar, K. Telle and M. Votruba (2009): The Effect of Plant Closure on Crime. Discussion Papers No. 593, Research Department, Statistics Norway.
- Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Parental Job Loss and Children's School Performance, Discussion Papers No. 517, Research Department, Statistics Norway.
- Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Plant Closure and Marital Dissolution, Discussion Papers No. 514, Research Department, Statistics Norway.
- Rege, M., K. Telle and M. Votruba (2007): Social Interaction Effects in Disability Pension Participation: Evidence from Plant Downsizing, Discussion Papers No. 496, Research Department, Statistics Norway.